

गलबन्दी लोकदोहोरी गीतको संवाद विश्लेषण

बाबुराम ओझा^१
Email: brobjp@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत आलेख 'गलबन्दी' लोकदोहोरी गीतमा रहेको संवाद विश्लेषणमा केन्द्रित रहेको छ । संवाद सङ्कथनअन्तर्गत पर्ने अर्थपूर्ण अभिव्यक्ति वा भाषिक उच्चार हो । संवादले कुराकानीमा सहभागीका प्रश्नात्मक वा समर्थनात्मक व्यवहारमा आधारित एकाइलाई बुझाउँछ । सङ्कथन विश्लेषणका क्रममा संवादलाई पाठका रूपमा ग्रहण गरेर विभिन्न पक्षबाट यसको विश्लेषण गरिन्छ । 'गलबन्दी' लोकदोहोरी गीतमा रहेको संवादात्मकताको अध्ययन गर्नु यस आलेखको मुख्य उद्देश्य रहेको हुनाले विश्लेषणलाई सोही लोकदोहोरी गीतको संवादको अध्ययनमा केन्द्रित गरिएको छ । यो आलेख तयार पार्न गीति सामग्रीको सङ्कलन इन्टरनेटबाट गरिएको छ । गोगल र युट्यूबबाट 'गलबन्दी' शीर्षकको संवादात्मक गीतका शब्द तथा ती गीतहरूको गायन तथा संवादात्मकताको सामग्री लिइएको छ । संवादको सैद्धान्तिक पक्षका सामग्री विभिन्न पुस्तक र पत्रिकामा प्रकाशित भएका द्वितीयक स्रोतबाट लिइएको छ । यहाँ संवाद विश्लेषणका सामान्यीकृत मान्यताका आधारमा लोकगीतको विश्लेषण गरिएको हुनाले सामग्रीको विश्लेषणका क्रममा निगमन विधि प्रयुक्त छ र लेख प्रस्तुतीकरणमा वर्णनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । 'गलबन्दी' शीर्षकको लोकदोहोरी गीतमा रहेको गीतसंवादमा सहभागीको पारस्परिक सहयोग र सक्रियताले संवादले निरन्तरता पाएको र विषय व्यवस्थापन सघन बनेको छ । यहाँ संवादात्मक घुम्तीका कारण संरचनात्मक सुदृढता र वैचारिक अन्तसूत्रको निरन्तरता छ भने कथन युग्मबीचको सामीप्यका कारण संवाद सार्थक र सफल देखापर्छ ।

मुख्य शब्दावली : संवाद विश्लेषण, पारस्परिक सम्झौता, संवादात्मक घुम्ती, कथन युग्म, प्रतिरक्षात्मक मोड, निष्कर्षात्मक मोड

विषय परिचय

लोकगीत मानव जीवनको सर्वप्रिय र सर्वप्राचीन विधा हो । यो लोकजीवनको सरल एवम् लयात्मक अभिव्यक्ति हो र लयमा निर्मित मानव सभ्यताको जीवन्त इतिहास पनि हो । लोकगीतमा लोकजीवन भोगाइका विविध पक्षको भावनात्मक अभिव्यक्ति प्रतिबिम्बित हुन्छ । लोकदोहोरी गीतको निर्धारण गायनमा सहभागीको सङ्ख्या र गायनमा रहेको संवादको शैलीले निर्धारण गर्छ । नेपालीमा एक जनाले, दुई जना वा दुई पक्षले सवालजवाफका रूपमा र दुईभन्दा बढी व्यक्तिले समूहमा गाउने प्रकारका रहेका छन् । अतः गायनमा सहभागिताका आधारमा लोकगीतलाई एकल, दोहोरी र सामूहिक गरी तीन भागमा विभाजन गरिन्छ । दोहोरी गीत ग्रामीण भेकमा प्रचलित लोकगीतको प्रकार विशेष हो । प्रश्नोत्तरात्मक ढाँचामा हुने दोहोरी विभिन्न भाकामा गाउन सकिन्छ । नेपाली लोकगीतको ठूलो हिस्सा दोहोरी गीतका रूपमा रहेको छ । नेपाली लोकदोहोरी गीतहरू समाजमा प्रचलित मौलिक लोकभाकामा सिर्जित लोकगीत हुन् । यी

१ लेखक भोजपुर व. क्याम्पस भोजपुरमा नेपाली विषयको उपप्राध्यापक हुनुहुन्छ ।

दोहोरी गीतमा मायापिरती र समाजमा भएका बेथितिप्रतिको कटु व्यङ्ग्य पनि पाइन्छ। सरकारी रवैया र भ्रष्टाचारलाई कटु व्यङ्ग्य गर्ने यी दोहोरीमा एकअर्कालाई छेडछाड गरिएको तर मनोरञ्जक एवम् आनन्ददायक विषयवस्तु रहेको हुन्छ। कतिपय लोकदोहोरी गीतमा संवाद शैली र सम्बोधनात्मक प्रस्तुतिमा पृथकता र मौलिकपन पाइन्छ।

‘गलबन्दी’ प्रकाश सपूतको शब्द सङ्कलन र शम्भु राईको सङ्गीत तथा प्रकाश सपूतको सङ्गीत पुनर्सिर्जनमा प्रकाश सपूत र शान्तिश्री परियारको स्वरमा रहेको लोकदोहोरी गीत हो। मायाप्रेमको विषयमा रहेको यस गीतमा शब्दप्रयोग र शैलीमा मौलिकता पाइन्छ। संवादात्मक रूपमा केटा र केटी सहभागी यस लोकदोहोरीमा ‘गलबन्दी’ शब्दलाई स्थायीका रूपमा केटाले प्रयोग गरेको छ र केटीले ‘पछ्यौरी’ शब्दको प्रयोग गरेकी छे। यस आलेखमा संवाद विश्लेषणका आधारमा यही ‘गलबन्दी’ शीर्षकको लोकदोहोरी गीतको संवादात्मकताको विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ।

अध्ययनको आवश्यकता र औचित्य

संवाद भनेको कुराकानी हो। यसमा वक्ता र श्रोताको सहभागिता र भूमिकामा अनुक्रम हुन्छ। अतः दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिको तर्कपूर्ण कुराकानीलाई संवाद भनिन्छ। संवाद सङ्कथनको एउटा हिस्सा हो। त्यसैले सङ्कथन विश्लेषणका क्रममा संवादको पनि विभिन्न आधारमा विश्लेषण गरिन्छ। यहाँ ‘गलबन्दी लोकदोहोरी गीतको संवाद विश्लेषण’ शीर्षकमा सो लोकदोहोरी गीतमा रहेको संवाद विश्लेषण गर्ने उद्देश्य राखिएको छ। यस क्रममा संवाद विश्लेषण गर्दा मुख्यतः पारस्परिक सम्झौता, संवादात्मक घुम्ती र कथन युग्मका आधारमा सो लोकदोहोरी गीतको संवाद विश्लेषण गरिएको छ।

नेपाली लोकदोहोरी गीतको लोकप्रियता बढिरहेको सन्दर्भमा यस विषयमा परम्परागत समालोचना मान्यता तथा वस्तु व्यवस्थापन र लोकगीतको विश्लेषणसम्बन्धी मान्यताका आधारमा धेरै अध्ययनहरू भएका भए पनि लोकदोहोरी गीतलाई सङ्कथन विश्लेषणजस्ता भाषावैज्ञानिक मान्यताका आधारमा अध्ययन गरिएको पाइन्न। नेपाली लोकगीतको सिद्धान्त निर्माण तथा विश्लेषणका क्रममा धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदी, कृष्णप्रसाद पराजुली, चूडामणि बन्धु, गोविन्द आचार्य, मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, मोतीलाल पराजुली, कुसुमाकर न्यौपाने आदिले अध्ययन गरेका छन् भने अन्ना स्टिरले कोलम्बिया विश्वविद्यालयबाट नेपाली लोकदोहोरीमा विद्यावारिधि अनुसन्धान सम्पन्न गरेकी छिन्। सङ्कथन तथा संवाद विश्लेषणका विषयमा देवीप्रसाद गौतमले विभिन्न लेख प्रकाशन गरेका छन्। गौतमबाहेक कृष्ण गौतम, माधवप्रसाद पौडेल र गोकुल पोखरेल आदि लेखकले पनि यस विषयमा अध्ययन गरेका छन् भने यस विषयमा विश्वविद्यालय तहमा स्नातकोत्तर र दर्शनार्थ्य तहका अनुसन्धानहरू पनि भएका छन्। मूलतः यी अध्ययनहरू लोकगीतका विषयमा र सङ्कथन तथा संवादको अध्ययनका विषयमा रहेका छन्।

लोकगीतका सैद्धान्तिक मान्यतासम्बन्धी अध्ययनले लोकदोहोरी गीतका विषयमा स्पष्ट पारेका छन् भने सङ्कथन र यसअन्तर्गतको संवाद र यसका आधारभूत मान्यता तथा विश्लेषणका आधारसम्बन्धी अध्ययनले संवाद विश्लेषणका आधारको निर्धारण र गीति पाठको विश्लेषणमा सहयोग गर्छन् तर यी अध्ययन नेपाली लोकदोहोरी गीतको संवाद विश्लेषणका केन्द्रित नरहेको स्पष्ट हुन्छ। अहिलेसम्म ‘गलबन्दी’ लोकदोहोरी गीतको संवाद विश्लेषणका मान्यताका आधारमा अध्ययन नभएको हुनाले यस विषयमा अनुसन्धान रिक्तता रहेको देखिन्छ। अतः यो लोकदोहोरी गीतको संवाद विश्लेषण यहाँ अध्ययनीय विषय बन्न पुग्यो। संवाद विश्लेषणका आधारमा ‘गलबन्दी’ लोकदोहोरी गीतको विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको हुनाले यस लेखको औचित्य पुष्टि हुन्छ। संवाद अध्ययनका मान्यतालाई

आधार बनाएर नेपाली लोकदोहोरी गीतको विश्लेषण गर्न चाहने र कुनै खास लोकगीतको विषयमा अध्ययन गर्न चाहने अध्येताका लागि पनि यस लेखले मार्गदर्शन प्रदान गर्ने र केही सामग्री प्रदान गर्ने हुनाले अनुवर्ती लेखक, अध्येताका लागि यो लेख उपयोगी रहेको छ ।

सैद्धान्तिक आधार

सैद्धान्तिक रूपमा यस लेखमा प्रस्ट पार्नुपर्ने विषय लोकदोहोरी र संवाद विश्लेषण गरी जम्मा दुईवटा छन् । लोकदोहोरी दुईजना वा दुई समूहले गाउने सवालजवाफपूर्ण लोकगीतको प्रकार विशेष हो । 'दोहोरी' शब्दले नै आपसमा कुराकानीको हिस्सालाई जनाउँछ (स्टिर, ई. २००९, पृ. ९) । त्यसैले लोकदोहोरी लयबद्ध रूपमा गाइने संवादात्मक गीत हो । दोहोरी गीतमा दुई जना वा दुई पक्षको प्रत्यक्ष सहभागिता रहेको हुन्छ । यसमा दुई जनाले एकअर्कामा सवालजवाफ गरिन्छ भने पक्ष पक्षमा सही थाप्ने र स्वर थप्ने सहयोगी सहभागी पनि हुन सक्छन् । यस लेखमा लोकदोहोरीमा प्रयुक्त संवाद विश्लेषणका लागि सङ्कथन विश्लेषणको सहारा लिइएको हुनाले सङ्कथनको सैद्धान्तिक पक्षको परिचय आवश्यक रहेको छ ।

सङ्कथन भनेको सारभूत रूपमा सिङ्गो र अर्थपूर्ण भाषिक अभिव्यक्ति हो । यस्तो सिङ्गो र अर्थयुक्त भाषिक अभिव्यक्तिको अध्ययनलाई सङ्कथन विश्लेषण भनिन्छ । "सङ्कथन विश्लेषणमा कथ्य भाषा, साङ्केतिक भाषा तथा लेख्य भाषामा भएका अभिव्यक्तिहरूको अध्ययन हुन्छ र कथ्य, लेख्य वा साङ्केतिक स्तरमा प्रयोग हुने प्रयुक्तिहरूको समायोजन यस्ता सङ्कथनमा कसरी हुन्छ र भएको छ त्यसको पनि अध्ययन हुन्छ" (गौतम, २०६८, पृ. ५७१) । सङ्कथन विश्लेषण आनुभविक तथा सैद्धान्तिक तहमा हुन्छ । सैद्धान्तिक तहको विश्लेषणमा सङ्कथनलाई भाषिक नियमका आधारमा विश्लेषण गरिन्छ भने आनुभविक तहको विश्लेषणमा अंशतः भाषासम्पत् विश्लेषण र मुख्यतः सङ्कथनको ज्ञानगम्य तथा तर्कसङ्गत विश्लेषण हुन्छ (गौतम, २०७१, पृ. १६७) । यसरी हेर्दा सङ्कथन विश्लेषण पाठमा प्रयुक्त सन्दर्भ र भाषाका बीचको सम्बन्धको अध्ययनसँग सम्बन्धित हुन्छ र यसले सबै प्रकारका लेख्य तथा कथ्य अभिव्यक्ति र सामान्य तथा औपचारिक संवादमा प्रयुक्त भाषिक पक्षको अध्ययन गर्छ (म्याक्कार्थी, ई. २०११, पृ. ५) ।

संवाद दुईजना मानिसको सहभागितामा भएको कुराकानी हो । यो तार्किक, वैचारिक तथा भावनात्मक हुन्छ । संवाद सङ्कथनान्तर्गतको भाषिक व्यवहार हो । मानिसले भाषिक व्यवहारबाट आफ्नो विचारको आदानप्रदान गर्नका लागि संवादको प्रयोग गर्छ । संवाद साहित्यिक र गैह्रसाहित्यिक गरी दुई प्रकृतिका हुने गर्छन् । विशेषतः नाटक, उपन्यास र कथा जस्ता साहित्यका विधामा मुख्य गरी साहित्यिक संवाद रहेको हुन्छ र शिक्षक र विद्यार्थीबीचको अन्तर्क्रिया, डाक्टर र बिरामी बीचको कुराकानी जस्ता दुई व्यक्तिबीच कुनै पनि विषयमा भएको कुराकानी, प्रश्नोत्तर वा सवालजवाफमा साहित्येतर संवाद रहेको हुन्छ (पौडेल र पोखरेल, २०७१, पृ. १३५) । साहित्यिक संवादमा भाषिक हिस्सा ज्यादा हुन्छ भने गैह्रसाहित्यिक संवादमा विषयको सूचनात्मक प्रवाहमा मात्र जोड दिइन्छ । संवाद वक्ता र श्रोताबीचको भाषिक अन्तर्क्रिया भएको हुनाले यसमा कम्तिमा दुई पक्षको सहभागिताको खाँचो हुन्छ । संवादको अध्ययनका लागि तय भएका सिद्धान्तले संवादमा सहभागीहरूको सम्बन्ध र सहभागिताको अवस्था र भूमिकाको अध्ययन गर्छन् । यस्ता सिद्धान्तले संवादमा भाग लिने सहभागीको पालो तथा संवादको क्रमबद्धता, परस्परमा भएको सहयोग र सम्भौता तथा तात्कालीन सन्दर्भअनुसारको संवादात्मक पाठको अर्थ जस्ता पक्षको विश्लेषणका लागि व्यवस्थित खाका प्रदान गरेको छ (यादव र रेग्मी, २०५९, पृ. ३१२) । संवादमा सहभागीले आपसको सहयोग, सहकार्य र सक्रिय सहभागिताद्वारा कुराकानीको उद्देश्य पूरा गरेर संवादलाई समापन गर्छन् । संवादका क्रममा सहभागीले गर्नुपर्ने सहकार्य र सहयोग तथा नेतृत्व र भूमिकाका विषयमा अध्ययन गर्न संवाद विश्लेषणका आधारहरू पहिल्याउनु जरूरी हुन्छ ।

संवाद विश्लेषणको सुरुवात सन् १९६० को दशकमा स्याक्सले संवाद विश्लेषणको अवधारणाको विकास गरेका हुन्। उनले दैनिक कुराकानीको अभ्यासबाट उत्पादित सामाजिक गतिविधिको अध्ययन गर्ने दृष्टिकोणका रूपमा यसको विकास गरेका हुन्। सहभागीको कुराकानीको क्रमबद्ध प्रकृति र विषयको व्यवस्थित अन्तक्रियाको पद्धतिमा स्याक्सको विशेष रुचि थियो भन्ने लिडिङकोट (ई. २०११) को मत रहेको छ (पार्टिज, ई. २०१२, पृ. ९१)। स्याक्सले लस एन्जल्स आत्महत्या नियन्त्रण केन्द्रमा काम गर्दा त्यहाँ गरिएका टेलिफोन कुराकानीको अध्ययन गरेका र कालान्तरमा संवाद विश्लेषणको अवधारणाको विकास गरेका हुन्। उनले संवाद विश्लेषणका लागि पालोग्रहण, कथन युग्म, संवादको आरम्भ र समापन, संवाद अनुक्रम जस्ता मान्यताको विकास गरेका छन् (वाकर र एलिस, ई. २०११, पृ. १७९)। संवाद अध्ययनका लागि ग्राइसले प्रतिपादन गरेका गुणोक्ति, परिमाणोक्ति, सम्बन्धोक्ति, व्यवहारोक्ति जस्ता चारवटा उक्ति वा मार्गदर्शक सूत्रले पनि मानिसहरू कसरी संवाद सञ्चालन गर्छन् भन्ने विषयको व्याख्या गर्छ। संवादका क्रममा यी उक्तिहरूलाई वक्ता र श्रोताको सांस्कृतिक विविधता र सो अनुसारका कुराकानीका विभिन्न शैलीले प्रभाव पार्ने भएकाले यिनीहरू संवादका क्रममा अतिक्रमित हुने र संवादमा सार्वभौम रूपमा लागू गर्न नसकिने मे (ई. २०११) को निष्कर्ष वाकर र एलिस (ई. २०११, पृ. २४) ले उल्लेख गरेका छन्। अतः ग्राइसेली संवादोक्ति वा संवादसूत्रलाई संवादका शिष्टाचारयुक्त सार्वभौम मार्गदर्शक मान्यता हुन नसके पनि यिनले मानिसले कसरी संवादलाई सामान्य र प्रभावकारी रूपमा निरन्तर गर्छन् भन्ने बारेमा स्पष्ट व्याख्या गर्छन्।

गौतम (२०६९)ले संवाद विश्लेषणत्मक आधारका रूपमा सहभागीको पारस्परिक सहयोग, पालोक्रम, संवादको समयान्तराल, संवादात्मक मोड, सहभागिता, नेतृत्व र विषय व्यवस्थापन, कथन युग्म, सङ्कथन रुटिन र विस्तार कथन गरी नौवटा पक्षको चर्चा गरेका छन्। संवाद विश्लेषण गर्दा यिनै आधारहरूमा संवादमा सहभागीको अवस्था, सक्रियता तथा अर्थपूर्णताको अध्ययन गरिन्छ र यसबाट संवादको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्न पनि सहज हुन्छ। यस आलेखमा संवाद विश्लेषणका लागि छनौट गरिएका पारस्परिक सम्भौता, संवादात्मक मोड वा घुम्ती र संवादमा कथन युग्मलाई यहाँ सङ्क्षेपमा परिचय दिइएको छ।

संवादमा पारस्परिक सम्भौताले सहभागीहरूले संवादको विषयवस्तुको तहमा गर्ने परस्पर सहयोग र अभिरुचि रखाइ तथा आत्मीयतालाई जनाउँछ। संवादलाई अर्थपूर्ण पार्न र निरन्तरता दिन संवादमा सम्भौता जरुरी हुन्छ। “सहभागीहरूको मानसिक क्रियाशीलता र अभिवृत्तिगत निरन्तरताले मात्र पारस्परिक सम्भौता कायम भई संवाद सोद्देश्यमूलक बन्न पुग्छ” (पौडेल र पोख्रेल, २०७१, पृ. १३६)। संवादमा सहभागीले तय गर्ने सांवादि क चरणलाई संवादात्मक मोड वा घुम्ती भनिन्छ। यो संवादात्मक अभिव्यक्तिको संरचनात्मक स्वरूप पनि हो। सहभागीले संवादका क्रममा प्रारम्भिक, प्रतिरक्षात्मक र निष्कर्षात्मक गरी तीनवटा घुम्ती वा मोड पार गर्नुपर्छ। प्रारम्भिक घुम्ती वा इनिशियटिभ मोड (क्ष) मा विषयवस्तुको उठान गरिन्छ, प्रतिरक्षात्मक घुम्ती वा काउन्टरिड मोड (ऋः) मा विषयको खण्डन-मण्डन र प्रतिरक्षा हुन्छ भने निष्कर्षात्मक घुम्ती वा रिसोल्विड मोड (चः) मा जिज्ञासाको शमन हुन्छ र संवादको समापन हुन्छ। संवादमा कथन युग्म भनेको सहभागीका बीचको सङ्कथन सामीप्य हो। यसको अभावमा संवाद अर्थहीन बन्न पुग्छ। संवादमा सहभागीमा प्रश्नसँग उत्तर, निमन्त्रणा वा अनुरोधसँग स्वीकृति वा अस्वीकृति, अभिवादनसँग अभिवादन, दोषसँग अस्वीकार जस्ता परस्परमा सम्बन्धित युग्महरू हुनु आवश्यक छ (वाकर र एलिस, ई. २०११, पृ. २-३)। संवाद विश्लेषणमा कथन युग्मले सहभागीको संवाद कार्यसँग सम्बन्धित पालो वा क्रम र एकअर्काको कथनको समीपताले संवादमा के प्रभाव पारेको छ भन्ने कुराको अध्ययन हुन्छ।

अध्ययनविधि तथा सामग्री

नेपाली लोकदोहोरी गीतमा संवाद विश्लेषण शीर्षकमा तयार पारिएको यो लेख सङ्कथनका स्थापित सिद्धान्तका आधारमा पाठको विश्लेषण गरिएको गुणात्मक प्रकृतिको आलेख हो । यस आलेखमा 'गलबन्दी' शीर्षकको लोकदोहोरी गीतमा रहेको संवादमा सहभागीबीचको पारस्परिक सहयोग, संवाद घुम्ती र कथन युग्मको अवस्था कस्तो छ भन्ने प्रश्न नै यस अध्ययनका लागि रहेको मूल अनुसन्धान प्रश्न हो । यसै प्रश्नमा केन्द्रित रहेर विवेच्य लोकगीतमा रहेको संवादात्मक पक्षलाई विश्लेषण गरेर यसको प्रभावकारिता जाँच्नु यस आलेखको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यो आलेख तयार पार्ने क्रममा गीति सामग्री सङ्कलनका क्रममा इन्टरनेटको सहयोग लिइएको छ । गोगलको प्रयोग गरेर विवेच्य लोकदोहोरी गीतका शब्द लिइएको छ भने युट्युबबाट ती गीतहरूको गायन तथा संवादात्मकतामा स्वरको आरोह अवरोहको अध्ययन गरिएको छ । सङ्कथनको सैद्धान्तिक पक्षको निरूपण गर्न र लोकगीतका विषयका र यसको सङ्कथनात्मक पक्षका विषयमा पूर्वकार्यको खोजी गर्न विभिन्न पुस्तक र पत्रिकामा प्रकाशित भएका द्वितीयक सामग्री लिइएको छ । विषयको सैद्धान्तिक आधार निर्माणका लागि पुस्तकालयबाट द्वितीयक प्रकारका सामग्री लिइएको छ । यहाँ लोकगीतको सङ्कथन पक्षको अध्ययन गर्दा सङ्कथनान्तर्गतको संवाद विश्लेषणका सामान्यीकृत आधारहरूलाई ग्रहण गरी लोकगीतमा रहेको संवादात्मकताको विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको हुनाले सामग्रीको विश्लेषणका क्रममा निगमन विधिको प्रयोग गरिएको छ । यहाँ विवेच्य लोकगीतलाई संवाद विश्लेषणका मूलभूत मान्यताका आधारमा वर्णन र विश्लेषण गरिएको हुनाले लेखका रूपमा सामग्री प्रस्तुतीकरण गर्दा वर्णनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । आलेखको आकारगत लघुताका कारण लोकगीतका अन्य मान्यताका आधारमा विवेच्य लोकगीतको मूल्यवताको खोजी यहाँ गरिएको छैन, सङ्कथन विश्लेषणान्तर्गत संवादलाई पाठका रूपमा ग्रहण गरी संवाद विश्लेषणका सैद्धान्तिक मान्यताका आधारमा सम्बन्धित गीतहरूको विश्लेषण गरेर निष्कर्ष निकालिएको छ । यहाँ प्रकाश सपूतको 'गलबन्दी' शीर्षकको लोकदोहोरी गीतलाई मात्र विश्लेषण सामग्रीका रूपमा लिएर संवाद विश्लेषण गरिएको छ । संवाद विश्लेषणका क्रममा रहेका विभिन्न मान्यताहरूमध्ये पारस्परिक सम्भौता, संवादात्मक घुम्ती र कथन युग्मलाई मात्र विश्लेषणको आधार बनाइएको छ ।

परिणाम तथा छलफल

संवाद भनेको कुराकानी हो । यसले सहभागीहरूका प्रश्नोत्तर वा सवाल र जवाफमा आधारित भाषिक एकाइलाई बुझाउँछ । लोकगीतको दोहोरी रूपमा दुई पक्षको संवादात्मक अभिव्यक्ति रहेको हुन्छ । सङ्कथन विश्लेषणका क्रममा गीति संवादलाई पाठका रूपमा उपयोग गरी गीतमा रहेको संवादको अध्ययन गरिन्छ । यस उपशीर्षकमा नेपाली लोकदोहोरी गीतमा रहेको संवादात्मक अभिव्यक्तिलाई सैद्धान्तिक आधारमा उल्लिखित संवाद विश्लेषणका विभिन्न आधारहरूमध्ये पारस्परिक सम्भौता, संवादात्मक घुम्ती र कथन युग्मका आधारमा विवेच्य लोकदोहोरी गीतको अध्ययन गरिएको छ ।

पारस्परिक सम्भौता

प्रकाश सपूतको 'गलबन्दी' शीर्षकको लोकदोहोरीमा मायाप्रेमको विषयवस्तु रहेको छ । यहाँ केटा र केटी पक्षबीच द्विपक्षीय संवाद भएको छ । केटाले गलबन्दी केटीले तानेर च्यातिएको र आफ्नै ठानेर बोलाउन खोजेको कुरा स्थायी अन्तरामा अभिव्यक्त गरेको छ भने केटीले भने केटाले तानेर पछ्यौरी च्यातिएको र सोझी देखेर नफसाउन निर्देशन दिएकी छे । केटाले संवाद सुरु गर्दै भ्रमक साँझमा भेट भएको र मायालाई दिलमा राखेको छु भनेर फकाउँछ र

प्रत्युत्तरको अपेक्षा गर्छ तर केटी मौन रहेकी छे । दोस्रोपल्ट केटाले मैले मन पेट खोले पनि नबोलेकी हुनाले दुइगो हो कि नबोल्ने मान्छे हो भनेर सोध्छ तर पनि केटी मौन छे । यसपछि किन बोल्दिनौं कि मुखमा पिडालु राखिछौं भनेर केटीलाई व्यङ्ग्य गर्छ । केटी पक्षबाट अब प्रत्युत्तर आउँछ । ऊ केटालाई 'कान्छा' शब्दले सम्बोधन गरेर मेरो आस नगर्नु भन्दै आफ्नो दिलका केटाको बास नहुने कुरा अभिव्यक्त गर्छे । केटाले तीन तले घर र सुनको औठी भएकोमा रवाफ व्यक्त गर्दै आफूमा केही कुराको कमी नभएको जिकिर गर्छ तर केटीले केटी मनको सफा नभएको हुनाले धनको घमण्ड नगर्न सुभाउँछे । केटाले रूपको ठिकै भए पनि मनको सफा भएको भनेर सफाइ दिएपछि केटी मीठो बोलेर मन पगाल्यौ तर कति माया गर्छौं ? भनेर प्रश्न गर्छे । केटाले मुनालाई मदनले गरेको भन्दा पनि दुई गुना माया गर्ने भन्छ तर केटी फिलिमको डायलग जस्ता कुराले सजिलै नपलिने कुरा अभिव्यक्त गर्छे । केटाले किताबको र चलचित्रको होइन, मनभित्रको कुरा बोलेको भनेपछि केटी खुसी हुन्छे र गाउँदा गाउँदै विहानको मिमिरीमा मायाले मन जितेको कुरा गर्छे र केटाको मायाको प्रस्तावलाई समर्थन गर्छे र संवादको समापन हुन्छ । तलका उदाहरणले यस गीति संवादमा रहेको पारस्परिक सम्भौतालाई प्रस्ट पार्छन् :

केटा : हेऽऽऽ न किताबको न त चलचित्रको
साँचो बोल्छु यो मुटु भित्रको ।
गलबन्दी
गलबन्दी च्यातियो तिमले तानेर
बोलाउन खोजेको आफ्नै ठानेर ।
हा, गलबन्दी च्यातियो तिमले तानेर
बोलाउन खोजेको आफ्नै ठानेर ।
हाइहाई बोलाउन खोजेको आफ्नै ठानेर ॥

केटी : हे ऽऽऽ गाउँदा गाउँदै आज रात बित्यो
मिमिरीमा मायाले मन जित्यो ।
पछ्यौरी
पछ्यौरी च्यातियो तिमले तानेर
फसाउन नखोज सोभ्री ठानेर ।
हा, पछ्यौरी च्यातियो तिमले तानेर
फसाउन नखोज सोभ्री ठानेर ।
हाइहाई फसाउन नखोज सोभ्री ठानेर ॥
गलबन्दी, ई. २०१९)

माथिको उदाहरणमा केटाले कुनै किताबको वा चलचित्रको नभएर आफ्नो मनको साँचो कुरा भनेर केटीलाई प्रभावित पारेपछि केटीले विश्वास गरेकी छे र मायाले मन जितेको भनेर प्रसन्नता व्यक्त गरेकी छे । यहाँ सहभागी भएका केटा र केटी दुवैको मानसिक गतिशीलता देखिन्छ भने संवादमा रहेको विषय र आशयमा अभिवृत्ति पनि मिलेको छ । यसले परस्परमा वक्ता र श्रोता बनेका केटा र केटीमा दुवैको संवाद गर्ने विषयमा पारस्परिक सम्भौता सम्पन्न भएको छ र संवादले निरन्तरता र सफलता पाएको छ ।

प्रस्तुत गीतिसंवादमा सहभागीहरूको मानसिकता, मनोभावना र विचारमा थालनीमा परस्परमा विरोध रहेको छ तर विवादको विषय बनेको छ। यहाँ मायाप्रेममा आशङ्का र थुप्रै प्रश्नहरू रहेका छन् तर समापनमा दुवैको भावना एक भएको छ। केटाले संवादको थालनी गरेको र केटीले सक्रिय रूपमा संवादमा भाग लिई परस्परमा दुवै पक्षमा अभिव्यक्तिगत प्रश्नोत्तर भई पारस्परिक सम्झौतामा संवाद सम्पन्न भएको छ। यहाँ संवादका क्रममा माया लाउने विषयमा सहभागीहरूको विचारमा विमतिहरू रहेका छन् यहाँ संवादका सिलसिलामा केटा पक्षबाट अनुरोध रहेको छ र केटीले असहमति जनाएकी छे तर अन्त्यमा उनीहरूको चाहना एकाकार भएको छ। संवादमा सहभागी केटा र केटी दुवै पक्षले आफ्नो चाहना पूरा गर्ने ध्येयले विभिन्न तर्क-प्रतितर्क प्रस्तुत गरेको र समापनमा पुगेर दुवै पक्षको इच्छा एकाकार भएको अवस्था यहाँ देखिन्छ। यसले संवादमा सहभागी केटा र केटी दुवैमा पारस्परिक सहयोग र सम्झौता रहेको स्पष्ट पाछै।

संवादात्मक घुम्ती

'गलबन्दी' लोकदोहोरी गीतमा भएको संवादमा केटाले प्रारम्भ गरेको संवाद केटीले अन्त्य गरेकी छे।। यस गीतिसंवादमा केटो आठपटक र केटी छपटक संवादमा उपस्थित भएका छन्। केटाले दोस्रोपल्टको संवाद बोलुञ्जेल केटी मौन रहेकी छे भने तेस्रोपल्टको संवादपछि केटी केटासँग प्रत्युत्तर र प्रश्नमा सहभागी भएकी छे। केटाले तेस्रोपल्टको संवादसम्ममा केटीलार्थ मायाप्रेममा बाँधेर दिलभित्र राख्ने कुरा गर्नुलाई संवादको प्रारम्भ घुम्ती मानिन्छ, जस्तै :

केटा : हे \$\$\$ भेट भैयो भ्रमक्क साँभामा

राख्छु तिमलाई यो दिलको माभ्रमा

गलबन्दी। ६:

(गलबन्दी, ई. २०१९)

माथिको उदाहरणमा केटाले भ्रमक्क साँभामा भेट भएकौ तरुनीलार्थ दिलमा सजाएर राख्न चाहेको छ। उसको आशय ऊसँग मायाको बन्धनमा बाँधिन चाहेको भन्ने हो। यहाँ गीतिसंवादको विषयमा मायापिरतीको रहेको छ र यसको प्रारम्भ केटाले गरेको देखिन्छ। माथिको ६: ले इनिशियटिभ मुड वा प्रारम्भिक घुम्तीलाई जनाउँछ। यहाँ केटाको प्रेमप्रस्तावबाट संवादको प्रारम्भ भएको छ र संवादको प्रारम्भिक घुम्ती निर्मित भएको छ।

केटी त्यसको प्रत्युत्तरमा केटाको दिलमा बास नबस्ने हुनाले आसमा नबस्न भन्दै केटाको आशा र विश्वासमा तुषारापात गरेकी छे र केटाको मायाप्रेमको विषयको विरोधमा रहेकी देखिन्छ। यहाँ केटी पक्षबाट भएको प्रत्युत्तरमा संवादमा प्रतिरक्षात्मक घुम्ती रहेको छ। यसपछि केटाले धनसम्पत्तिको रवाफ लगाएकोमा पनि केटीको विमति छ। ऊ माया भनेको धनसम्पत्ति होइन, यो त मनबाट आउनुपर्छ भन्छे। केटो मनको पनि सफा भएको जिकिर प्रस्तुत गर्दा केटीमा भई आशङ्का रहेको हुन्छ। संवादको निरन्तरतामा यहाँ तर्कवितर्क भएको छ। यहाँ केटाले प्रदर्शन र अनुरोध गरेको छ भने केटीले आशङ्का र प्रतिवाद गरेर केटाको प्रस्तावमा विमति जनाएकी छे। यस गीतिसंवादमा प्रतिरक्षात्मक मोडमा केटीले इन्कार र जिज्ञासा धेरै गरेकी छे भने केटाले आफ्नो बचाउ गरेर हरतरहले केटीलाई फकाउने प्रयत्न गरेको छ, जस्तै :

केटी : हे\$\$\$ भो भो कान्छा नगर आस मेरो

त्यो दिलमा हुँदैन बास मेरो

गलबन्दी। ऋ:

केटा : हेऽऽ तिन तले घर सुनैको औठी छ
 भन ममा के चीजको कम्ति छ ।
 गलबन्दी । ऋः
 गलबन्दी, ई. २०१९)

माथिको उदाहरणमा केटाले दिलमा बस्न गरेको प्रस्तावलाई केटीले अस्वीकार गरेकी छे । उसले 'कान्छा' भनेर सम्बोधन गरेर केटालाई आफ्नो आस नगर्न भन्दै उसका दिलमा बास बस्न इन्कार गरेकी छे । यो संवादको प्रारम्भिक मोडको प्रत्युत्तर हो र केटी पक्षको प्रतिवादपूर्ण अभिव्यक्ति पनि हो । यहाँ केटाले गरेको गीतिसंवादको विषय उठानलाई केटीले प्रतिरक्षा गरेकी छे । ठीक यसैगरी केटाले पनि आफ्नो भौतिक सम्पत्तिको खुलासा गरेर आफ्नो पक्षको बचाउ गर्न खोजेको देखिन्छ । माथिका ऋः ले काउन्टरिङ मुड वा प्रतिरक्षात्मक घुम्तीलाई जनाउँछन् । यहाँ केटाको प्रेम प्रस्तावमाथि केटीले गरेको अस्वीकृतिबाट संवाद अघि बढेको छ र संवादको प्रतिरक्षात्मक घुम्ती आरम्भ भएको छ भने केटाले आफ्नो सबल पक्षको खुलासाका साथ आफ्नो प्रस्तावको प्रतिक्षा गरेको छ र प्रतिरक्षात्मक घुम्तीलाई विस्तार गरेको छ ।

गीतिसंवादमा पटकपटकको प्रतिरक्षात्मक अभिव्यक्ति पछि केटाले कुनै किताबको र चलचित्रको नभएर मन र मुटुको साँचो कुरो बोलेको भनेपछि केटीलाई चित्त बुझ्छ र रातभरि गीत गाएको अनि विहानको मिर्मिरेमा मायाले मन जितेको भनेर केटाले राखेको मायाको प्रस्ताव स्वीकार गर्छे र संवादको समापन हुन्छ, जस्तै :

केटी : हेऽऽ गाउँदा गाउँदै आज रात बित्यो
 मिर्मिरेमा मायाँले मन जित्यो
 पछ्यौरी । चः
 (गलबन्दी, ई. २०१९)

माथिको उदाहरणमा दोहोरी गीत गाउँदागाउँदै रात बितेको र विहानको मिर्मिरेमा मायाको प्रस्तावमा चित्त बुझेर मायालाई स्वीकार गरेको केटीको अभिव्यक्ति रहेको छ । यो संवादको टुङ्ग्याउनी हो । यहाँ संवादको विषयले पूर्णता पाएको छ र संवादको आशय पनि पूरा भएको छ । केटी पक्षको समर्थनात्मक अभिव्यक्तिले संवादलाई निष्कर्षमा पुऱ्याएको छ । यहाँ केटीले गरेको गीतिसंवादले संवादको विषयलाई बैठान गरेको छ । माथिको चः ले रिसोल्टिभड मुड वा निष्कर्षात्मक घुम्तीलाई बुझाउँछ । यहाँ केटाको प्रेम प्रस्तावमाथिको केटीको स्वीकारोक्तिबाट संवाद टुङ्गिएको छ र संवादको निष्कर्षात्मक घुम्ती निर्मित भएको छ ।

'गलबन्दी' दोहोरी गीतको गीतिसंवादमा केटाले संवादको प्रारम्भ गरेर संवादको प्रारम्भिक घुम्तीको निर्माण भएको छ । संवादका क्रममा केटीको प्रतिवाद तथा इन्कारोक्ति र सवालजवाफले प्रतिरक्षात्मक मोड वा घुम्ती बनेको छ र केटीले मायाको सबै कुरा र मनको कुरा सुनेपछि उसलाई विश्वास गरेको र केटाको मायाको प्रस्ताव स्वीकार गरेपछि निष्कर्षात्मक घुम्ती प्रतिफलित भएको छ । यहाँ संवादका क्रममा कुनै विषयमा अलमल र अष्पष्टता रहेको छैन । संवादको विषय मायाप्रेम रहेको छ । यस विषयको उठान र प्रस्ताव, त्यसमाथि वादप्रतिवाद र सफाइ तथा मतैक्य र भावैक्यले यहाँको संवाद प्रभावकारी बनेको छ । यसरी संवादका क्रममा आउने तीनवटै घुम्ती यहाँ प्रतिफलित भएका छन् र यी घुम्तीले संवादात्मक संरचनालाई सुदृढ पारेका छन् । अतः संवादात्मक घुम्तीको निर्माण र उचित संयोजनका कारण संरचनात्मक हिसाबमा यो संवाद पूर्ण र सबल रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

संवादमा कथन युग्म

‘गलबन्दी’ शीर्षकको लोकदोहोरी गीतको संवादमा सहभागी हुने केटा र केटीका बीचमा अभिव्यक्तिगत निकटता रहेको छ। यहाँ प्रश्नोत्तर तथा जिज्ञासा र त्यसको समाधान सान्दर्भिक बनेको छ। त्यसैले यहाँ कथन युग्मको निकटता देखापर्छ। यहाँ संवादको निरन्तरता र विकासका लागि केटो र केटी दुवैको भूमिका सक्रिय छ।

संवाद प्रकरणको उठानमा केटाको नेतृत्वदायी भूमिका छ भने समापनमा केटीको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ। यहाँ केटामा अनुरोध र प्रस्ट्याइँ रहेको छ भने केटीमा प्रतिवाद, विमति र जिज्ञासाहरू रहेका छन् तर उनीहरूको संवाद गर्ने विषयको निकटता र त्यसको केन्द्रीयताले संवादमा कथन युग्मलाई समीप बनाएको छ, जस्तै :

केटा : हे \$\$\$ मनको सफा रूपको नि ठिकै
अन्त कहाँ पाउली नि म जस्तै
गलबन्दी ।

केटी : हा \$\$\$ राम्री देखे नजरले हान्छौं
आफूजस्तो कोही छैन भन्ठान्छौं
पछ्यौरी ।
(गलबन्दी, ई. २०१९)

माथिका उदाहरणमा केटाले मनको सफा र रूप पनि राम्रै भएको म जस्तो केटो तिमिले पाउन्नौं भनेर केटीलाई प्रभावित पार्न खोजेको छ भने केटीले राम्री केटीलाई नजरले हान्ने तिमि आफू मात्र राम्रो भन्ने घमण्ड गछौं भनेर केटाको प्रेमप्रस्तावको प्रतिवाद गर्छे। कथन युग्ममा निमन्त्रणा र स्वीकार वा अस्वीकार, अनुरोध र स्वीकार वा इन्कार, अभिभावदसँग अभिवादन, मूल्याङ्कन र सहमति वा विमति, आरोप र प्रतिरक्षा र प्रश्न र उत्तर जस्ता कथन युग्मले संवादलाई निकट पार्छन् (वाकर र एलिस, २०११, पृ. ३)। यहाँ अनुरोधको बदलामा अस्वीकार तथा मूल्याङ्कनमा विमति जस्ता कथन युग्मले संवादलाई रोचक, गतिशील र उद्देश्यकेन्द्रित बनाएको देखिन्छ। संवादमा वैचारिक मतभेद रहेको छ तर संवादको विषय कतै पनि विथोलिएको छैन। संवादको विषय व्यवस्थापनका हिसाबमा यहाँ केटा र केटीको अभिव्यक्तिमा विषयगत निकटता देखापर्छ। यस संवादका सहभागीमा अभिव्यक्ति सृष्ट्रखला देखिएको छ।

केटाले माया लगाउने प्रस्ताव राखेकामा केटीले गमेर आफ्नो दिलमा केटालाई ठाउँ नभएको भनेर संवादलाई गतिशील बनाउँछे। यसका कारण केटालाई आफ्नो धनसम्पत्तिको बारेमा खुलासा गर्न बाध्य पार्छ तर त्यसले केटीलाई भन प्रतिरक्षाका लागि उर्जा मिल्छ। ऊ धनको कुरा नर्गन र मनको सफा नभएको कारण आफूले मनभित्र कुनै स्थान नदिएको कुरा व्यक्त गर्छे। यहाँ संवादलाई गतिशीलता दिनका लागि केटा र केटीको उस्तै भूमिका रहेको छ। यहाँ संवादमा सहभागी रहेको सहगामी युग्मका बीचको निकटताका कारण नै युग्मनिकटता बन्न सफल भएको र यसले संवादलाई नैरन्तर्य प्रदान गर्दै समापनमा पुऱ्याएको छ, जस्तै :

केटा : हा \$\$\$ राम्रो मान्छे भेटाउली जहाँ नि
भेटाउँदिनौं मैले भै चाहने
गलबन्दी ।

केटी : हा ९९९ मीठो बोल्यो पगाल्यो मन त
 कति माया गछौं र भन त
 पछ्यौरी ।
 (गलबन्दी, ई. २०१९)

माथिको उदाहरणमा केटाले राम्रो मान्छे जहाँ पनि पाइए पनि आफूजस्तो चाहने मान्छे नभेटिने भन्दै आफूलाई पवित्र माया गर्ने पुरुषका रूपमा स्थापित गरेको छ । यो अभिव्यक्तिको आशय भनेको केटाले आफूलाई मनको सफा भनेर प्रमाणित गर्नु र केटीलाई गरेको प्रेम प्रस्तावमा पुनर्बल प्रदान गर्नु रहेको छ । यसको प्रत्युत्तरमा केटीलाई केटाले मीठो बोलेको मन परेको छ तर आफूलाई कति माया गछौं भनेर उसले जिज्ञासा राखेकी छे । यहाँ पनि सहभागीमा कथन युग्मका बीचमा समीपता रहेको छ । यसले संवादलाई निरन्तरता दिन र विषयको समापनमा सहयोग गरेको स्पष्ट देखिन्छ ।

प्रस्तुत गीतिसंवादमा सहभागीले विषयको सक्रिय व्यवस्थापन गरेका छन् । केटाले सक्रिय रूपमा संवाद सुरुआत गरेको छ भने केटीले केटाको संवादमा प्रतिवादात्मक तथा विमतिपूर्ण तर्क र प्रश्नका माध्यमले प्रतिवाद गरेकी छे । उसले विषयलाई अगाडि बढाउन सक्रिय भूमिका खेलेकी छ । यहाँ केटाले संवादको नेतृत्व लिएको छ । संवादको सिलसिलामा केटा र केटीका भावना र विचारमा विवाद रहेको भए पनि अन्त्यमा दुवैका चाहना एकाकार भएका छन् । सहभागीले संवादको उठान, निरन्तरता र समापनसम्म विषयवस्तुलाई उचित व्यवस्थापन गर्दै संवाद सफल पारेका छन् । यहाँ संवादलाई सफल पार्न कथन युग्ममा भएको निकटताले ठूलो भूमिका खेलेको छ । यहाँ कथन युग्मका कारण वैचारिक अन्तःसूत्र कायम भएको छ र संवाद पनि सार्थक बनेको छ । कथनयुग्मले नै संवामा अर्थपूर्णता ल्याउने भएको हुनाले यहाँ कथनयुग्मको त्यो भूमिका सघन देखिन्छ ।

निष्कर्ष

‘गलबन्दी’ शीर्षकको लोकदोहोरी गीतको गीतिसंवादमा केटा र केटी गरी दुई पक्षको मायाप्रेमविषयक संवादात्मक अभिव्यक्ति रहेको छ । यहाँ संवादका सहभागीमा पारस्परिक सहयोग, समन्वय तथा सम्भौताको परिपालना भएको छ र यसले संवादलाई अर्थपूर्ण बनाएको छ । प्रस्तुत गीतिसंवादको प्रारम्भमा सहभागीहरूको मानसिकता, मनोभावना र विचारमा भिन्नता र विपरीतता रहे पनि संवादको अन्त्यमा वैचारिक मेल रहेको छ । अतः यहाँ संवादमा सहभागीहरूमा पारस्परिक सहयोग र सम्भौता भएको छ । यस गीतिसंवादमा केटाको संवादको थालनीले प्रारम्भिक घुम्ती, संवादका क्रममा केटीको प्रतिवाद तथा इन्कारोक्ति र सवालजवाफले प्रतिरक्षात्मक मोड वा घुम्ती र केटीले केटाको मायाको प्रस्ताव स्वीकार गरेपछि निष्कर्षात्मक घुम्ती प्रतिफलित भएको छ । यहाँ संवादका क्रममा आउने तीनवटै घुम्ती प्रतिफलित भएका र संवादात्मक घुम्तीको निर्माण र उचित संयोजनका कारण संरचनात्मक हिसाबमा यो संवाद पूर्ण र सबल देखापर्छ । यस संवादको सुरुमा केटा र केटीका भावना र विचारमा विवाद रहेको तर संवादको अन्त्यमा समभाव रहेको छ । यसमा सहभागीको गम्भीरता र सक्रियता तथा संवादमा सङ्कथन सामीप्य देखिन्छ । यो सामीप्यले प्रेमालापको सफलतातिर अभिभूत भएर अन्त्यमा सफल बनाएको छ । यहाँ सहभागीको कथन युग्मका बीचको समीपताका कारण संवादमा वैचारिक अन्तःसूत्र कायम भएर संवाद सार्थक बनेको छ । अतः संवादमा सहभागीको पारस्परिक सम्भौता र सक्रियता, संरचनात्मक सुदृढता र वैचारिक अन्तःसूत्रको निरन्तरता तथा कथन युग्मबीचको सामीप्यका कारण यो संवाद सार्थक र सफल देखापर्छ ।

सन्दर्भसामग्री

नेपाली

गौतम, कृष्ण (२०७१). डिस्कर्सको अवधारणा. राजेन्द्र सुवेदी. सम्पादन. जुगल सैद्धान्तिक नेपाली समालोचना, जुगल पब्लिकेसन ।

गौतम, देवीप्रसाद (२०६८). सङ्कथन विश्लेषण. राजेन्द्र सुवेदी र लक्ष्मणप्रसाद गौतम. सम्पादन. रत्न बृहत् नेपाली समालोचना (सैदान्तिक खण्ड), रत्न पुस्तक भण्डार ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०५७). नेपाली लोकगीतको आलोक., वीणा प्रकाशन प्रा.लि.।

पौडेल. माधवप्रसाद र पोखरेल. गोकुल (२०७१). सङ्कथन विश्लेषण : सिद्धान्त र प्रयोग. विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।

यादव, योगेन्द्रप्रसाद र रेग्मी भीमनारायण (२०५९). भाषाविज्ञान. दोस्रो संस्करण., न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल् (२०६३). लोकवार्ताविज्ञान र लोकसाहित्य., विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

सपूत, प्रकाश (ई. २०१९) गलबन्दी, <https://www.youtube.com/watch?v=QNInfBuBcOA>

सपूत, प्रकाश. (मि.बे.) गलबन्दी. <https://www.google.com/search?q=galandi+song+lyrics&oq=galandi+song+lyrics&aqs=chrome..69i57j0i19i22i30.12701j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

अंग्रेजी

Baker, Paul & Ellece, Sibonile (2011). *Key Terms in Discourse Analysis*. continuum.

Mccarthy, Michael (2011). *Discourse Analysis for Language Teacher. 2nd Edition*. Cambridge University Press.

Paltridge, Brian (2012). *Discourse Analysis : An Introduction. 2nd edition*. Bloomsbury Academic. www.bloomsbury.com

Stirr, Anna (2009). *Exchanges of Song: Migration, Gender, and Nation in Nepali Dohori Performance(PhD. Dissertation)*. Columbia University. Ethnomusicology Department.

Saput, Praksh (N.D.). Galbandi (Lyrics) <https://www.google.com/search?q=galandi+song+lyrics&oq=galandi+song+lyrics&aqs=chrome..69i57j0i19i22i30.12701j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

